

С. С. Бобчевъ.

Изъ споменитѣ на единъ старъ магистратъ.

VIII. — ИЗТОЧНО-РУМЕЛИЙСКО НАРОДНО СЪБРАНИЕ,
ЗАКОНОДАТЕЛСТВО И ЗАКОНОДАТЕЛИ.

Малцина у насъ, твърде малцина, знаятъ какво нѣщо е било това Източна Румелия, какво е било нейното политическо положение, съгласно съ нейния основенъ законъ и фактически, какво е било нейното така наречено Областно Събрание и нейния Постояненъ Комитетъ, какви сж били отношенията между Областно Събрание и Правителство начело съ Главенъ Управителъ? Въ нѣкои среди, политически и публицистични, и преди и сега, даже има съвършено превратно понятие за нѣкогашната Източна Румелия и за нейното управление. Мислятъ, че тази страна е била ни повече ни по-малко освенъ единъ турски вилаятъ, съ валия начело, въ пълна зависимостъ отъ султана, че правовиятъ редъ въ страната не е билъ за завиждане, че данъцитѣ сж били много тежки и народътъ се е съсипвалъ и измжчвалъ подъ тяжеститѣ на едно полутурско управление: Та отъ туй гледище достигнало се е до тамъ, щото да се мисли, че приборзаното и нескопосно съединение отъ 1885 г. 6 септемврий е било единъ великъ подвигъ, една свещенно и високо патриотично дѣло, което е избавило Южна България съ присъединението ѝ къмъ Княжеството.

Заблуждения, колкото щете, сж се носили и носятъ се за нѣкогашната Източна Румелия. Въобще у насъ, особено въ днешно време, и млади и стари сж забравили вчерашното, онзиденшното минало; историята — оставете старата и тази на нашето възраждане, ами историята отъ освобождението насамъ съ нейнитѣ перипетии, като че ли не ни интересува и тъкмо за това може би и уроцитѣ, които ни преподава тази история, уроци много пжти внушителни, поучителни до изпъкналостъ, не ни сж послужили и не ни служатъ колко-годе за ръководство въ тежкитѣ моменти, които прекарва и въ день днешенъ многострадална България.

Като се обръщамъ къмъ моитѣ спомени отъ момента на идването ми въ Източна Румелия, постъпването ми най-напредъ като председател на първото гражданско сждилище, после като съветникъ на Върховното сждилище и председател на Върховното административно училище и като министъръ (директоръ) на правосъдието въ тази страна; като си припомнямъ не само уредбитѣ на основния законъ на Източна Румелия, уредби за Областното събрание, за Постоянния Комитетъ, за законодателството и администрацията въобщо, за положението на министритѣ (директоритѣ) предъ туй Областно Събрание и предъ Постоянния Комитетъ — азъ

не мога да не отбележа тукъ, дебело подчертано, че Източна Румелия, въ скоро време следъ влазянето въ животъ на тъй наречения Органически Уставъ, т. е. Конституцията на Областѣта, следъ идването на Главния управителъ на тази областъ въ страната, следъ свалянето отъ главата му на феса, съ който той се явява въ предѣлитѣ на Областѣта и налагането на главата му българския калпакъ, че тази Източна Румелия въ скоро време тръгна по пътя на едно напълно автономно, конституционно-парламентарно управление.

Именно туй ми се ще въ тѣзи мои спомени да подчертая, че и юридически и фактически, въ тази Областъ се установи единъ праворедъ, който даваше на страната не само обликъ, но една реалностъ на парламентарна автономна държава.

Областното събрание, споредъ основнитѣ наредби, които бѣха начертани отъ английския представителъ въ международната комисия, работила и изработила Органически уставъ (Съръ Хенри Уолфъ), трѣбваше да състои отъ 56 депутати, отъ които 36 избирани непосредствено отъ населението, 10 — по право и 10 по назначение отъ Главния управителъ. Цензътъ за избирането на 36-тѣхъ народни депутати бѣше приблизително сжщиятъ, както и този, предвиденъ въ Българската конституция. 10-тѣхъ депутати по право бѣха началницитѣ на духовнитѣ общини, председателитѣ на Върховното и на Върх. Адм. сждилище, главния финансовъ контрольоръ на финанситѣ; 10-тѣхъ депутати, назначавани отъ Главния управителъ, се избираха изъ средата на най-лични земледѣлци, търговци и промишленници въ Областѣта, и между чиновницитѣ на гражданското управление и сждитѣ и измежду гражданитѣ, които упражняваха нѣкое свободно занятие и имаха дипломъ на докторъ или лисансие, издаденъ отъ Университетъ. Така съставено, Областното събрание и при усиления подборъ въ време на изборитѣ, представляваше отъ себе си единъ внушителенъ институтъ отъ достойни, вещи и даже компетентни за законодателствуване и за политическо финансово контролиране лица. Дребнитѣ, съвсемъ дребнитѣ изключения, бѣха истински изключения. Азъ си спомнямъ и сега съ чувство на голѣмо задоволство, че на чело на това Събрание, като председатели и подпредседатели и секретари бѣха избрани хора, на които народътъ не само въ Южна, но и въ цѣла България, вредъ дето живѣеха българи, гледаше съ гордостъ и ги възхваляваше. Иванъ Евстратиевъ Гешовъ, Георги Груевъ — председатели; д-ръ Хр. Стамболски, д-ръ Янкуловъ, д-ръ Иванъ Салабашевъ, Странски — подпредседатели; Константинъ Величковъ, Иванъ Ст. Гешовъ — секретари — ето кои влазяха въ състава на бюрото презъ нѣколко години. Между имената на депутатитѣ доста е да помена тѣзи на Мих. Ив. Маджаровъ, Данаилъ Юруковъ, Я. Д. Матакиевъ, Иванъ Ва-

зовъ, д-ръ Хакановъ, Димитъръ Наумовъ и пр. и пр., които се гледаха като свѣтли ликове, изпълняващи длъжноститѣ си на народни представители, както истински свещенослужители съ трепетно благоговение изпълняватъ култа на богослужението въ господния храмъ. Да не се помисли, че въ Източно румелийското Областно събрание нѣмаше и плевели, присъщи въ всички парламенти на земното кълбо. Имаше ги, но думата е за общата характеристика, за изпъкналата цѣлост. Областното събрание на Източна Румелия скоро се превърна въ единъ истински парламентъ. Да — въ парламентъ, който се занимаваше сериозно и преди всичко съ бюджета на Областѣта, съ подробното проучване въ надлежнитѣ комисии законопроектитѣ, които му се внасяха отъ правителството или по частна инициатива, съ внимателна контрола надъ управлението на главнитѣ администратори — директори (министри). То упражняваше на широка нога правото на запитване къмъ директоритѣ, които бѣха длъжни да отговарятъ не голословно, а съ данни и сведения, почерпани отъ достовѣрни източници. Тукъ трѣбва да се подчертае, че следъ обсъждане по интерпелациитѣ ставаше предложение за минаване на дневенъ редъ не съ леко сърдце и за да се угоди или запази достоинството на тогозъ или оногозъ. Парламентарната практика въ Източна Румелия е записала въ своитѣ лѣтописи 2—3 случая на гласуване недовѣрие къмъ нѣкой отъ директоритѣ, който вследствие на това е билъ длъженъ да се оттегли отъ занимаваното отъ него върховно управление (Шмидтъ, Дръ Странски.) Колко такива случаи има въ 50-годишната парламентарна практика на Българското Княжество или Царство?

Въ това време, когато въ Княжество България князь и правителство — поне нѣкои — се теготяха отъ демократичната конституция и диреха начинъ за нейното измѣнение въ консервативенъ духъ или даже за нейното премахване; въ това време когато идеолози и практики — държавници се стараеха да изтълкуватъ респективнитѣ наредби на нашата конституция, че управлението не е парламентарно, а само конституционно, че министритѣ могатъ да се взематъ и извънъ Събранието, че тѣ сж отговорни главно предъ Държавния глава, който може да ги взема и извънъ Събранието по системата на германската конституция до свѣтовната война; когато всичко това ставаше въ Княжество България, въ Източна Румелия депутати и публицисти, органитѣ на общественото мнение „Марица“ и „Народенъ Гласъ“ развиваха и поддържаха правилната мисълъ, че наредбитѣ на Органическия Уставъ за отношенията на Областното представителство и правителството трѣбва да се тълкуватъ и прилагатъ като наредби за едно пълно парламентарно управление.

Освенъ директорътъ на войната, другитѣ директори, на брой 5, бѣха народни представители. Главниятъ управителъ, който сжщо така бѣше отговоренъ предъ Областното събрание, което можеше да го предава на специаленъ държавенъ съдъ за важни политически престѣпления, бѣше длъженъ да назначава свои специални представители изъ средата на директоритѣ за да бждатъ постоянно въ досѣгане съ областното представителство. Вънъ отъ това, Областното представителство имаше право да поиска всѣкога да се яви на официалната трибуна известенъ директоръ и да отговаря, да дава обяснения и освѣтления по дадени предмети на управлението.

И Източна Румелия имаше само една камара. Обаче този недостатъкъ въ парламентарното устройство се поправяше и изглаждаше до голѣма степенъ чрезъ Постоянния Комитетъ, еманация на Областното събрание. Този комитетъ, предвиденъ и въ подробности уреденъ въ Основния законъ на Областѣта, състоеше отъ 10 души депутати, избирани изъ фредата и отъ самото Областно събрание. И тѣзи 10 души имаха свой председателъ, подпредседателъ и секретаръ, заседаваха въ всичкото време, когато нѣмаше сесия Областното събрание, приготвяха или разгледваха приготвенитѣ отъ главнитѣ администратори законопроекти, пресеки на публично-административни и други правилници, контролираха управлението на Областѣта, посочваха на главнитѣ администратори нуждитѣ отъ нови наредби за удовлетворяване на мѣстни потреби — духовни, културни, търговско-стопански и пр. Онези законопроекти, което бѣха гласувани отъ Областното събрание, но по една или по друга причина не бѣха одобрявани отъ Султана, който имаше правото на санкция, тѣзи законопроекти се промулгираха и обнародваха отъ Главния управителъ съ одобрението на Комитета и тѣ влазяха въ сила, като настоящи закони. Въ края на годината Комитетътъ представяше на Събранието подробенъ докладъ за положението и нуждитѣ на областѣта.

Спомнямъ си много добре какъ се изготвяха и внасяха законопроекти и други законоположения и правилници въ Областното Събрание или въ Постоянния комитетъ. Така напр. въ областѣта на правосъдието директорътъ, при когото азъ постѣпихъ на служба, бѣше, както казахъ и на друго мѣсто г. Тодоръ Искровъ Кесяковъ, — човѣкъ безъ висше образование, но съ голѣма добросъвестностъ, трудолюбие и ревностъ да послужи на Областѣта. Кесяковъ се съгласи да се повикатъ въ Областѣта юристи, — чехи, поляци и руси. При Дирекцията подъ негово председателство се уреди една, нека я наречемъ законодателна, комисия, въ състава на която влазяха председателътъ на Върховното сѣдилище Георги Груевъ, съветници при Дирекцията Павелъ Александровичъ Матвѣевъ

и Александъръ Ал. Башмаковъ, главния прокуроръ Пшевлоцки, главнитѣ адвокати Хителъ и князь Турнъ-Таксисъ. Между тѣхъ бѣше направена и менъ честъта да бжда поканенъ за членъ въ тази комисия, която заседаваше усилено и особено въ време на сесията на Областното събрание. Ние заседавахме много пжти въ кжщата на г. Кесяковъ, който при слабитѣ си очи, съ очила и съ мжка, следѣше четенето и поправянето на изготвенитѣ законопроекти. Той се вслушваше съ голѣмо внимание въ разискванията, които се правѣха. И, ако и да не бѣше теоретически запознатъ съ разгледванитѣ материи, все пакъ неговиятъ здравъ смисълъ му подсказваше кое трѣбва да се приеме и кое да не се бърза да се законополага.

Онова, което отличаваше изготвенитѣ законопроекти по правосъдието, та и по другитѣ клонове на управлението, то бѣше обширното изложение на мотиви къмъ законопроекта. Отъ когато съществува Княжество или царство България азъ не знамъ освенъ два-три случая на подробни мотиви къмъ законопроектитѣ по правосъдието. Любознателниятъ издирвачъ на нашата история на законодателството може да се обърне къмъ архива на дирекцията на правосъдието отъ бившата Източна Румелия (Архивътъ се намѣрва въ М-вото на правосъдието) и да види подробнитѣ мотиви къмъ законопроектитѣ, внасяни отъ Дирекцията на Правосъдието въ Областното събрание. Освенъ общата мотивировка за началата, върху които е поставенъ известенъ законопроектъ, тукъ ще се срещне за всѣки членъ обяснение защо се приема една, а не въ друга форма и съдържание. Ако азъ припомямъ това обстоятелство, не е за да натяквамъ на когото и да било и за каквото и да било при сравнение на законодателствуването въ дветѣ страни. Искахъ и искамъ само въ споменитѣ си да подчертая нѣкои отъ хубавитѣ страни на Източно-румелийското законодателство и управление, за които тъй незаслужено се натяква и даже подгавря отъ невежи или недобросъвестни критикари.

Между отличителнитѣ черти на деителността на Областното събрание, азъ си спомнямъ и обстоятелството за провѣрката на избиранитѣ депутати. Сега у насъ въ царство България, както и по-напредъ въ Княжеството, провѣрката се извършва отъ самото Народно събрание. Колко време, колко енергия, колко нерви се изтощавагъ и изнуряватъ по провѣрката на тѣзи избори. И главно колко несправедливи решения се взематъ, като се потѣпква съвестъ, право и законъ. Наистина този органически недостатъкъ на българската парламентарна практика не е само неинъ. Има го и въ други държави. Но, нали казахъ, че азъ си спомнямъ за добритѣ страни и искамъ да ги изтъкна като достойни за подра-

жание. Въ И. Румелия, областното събрание бѣше отървано както и на друго мѣсто казахъ, отъ провѣрка на изборитѣ. Това бѣше работа на Върховното сѣдилище, както става въ Англия и въ други нѣкои конституционни страни. Контестациитѣ се подаваха именно въ Върховното сѣдилище, което въ пълния си съставъ назначаваше преглеждането на изборитѣ, повикваше заинтересованитѣ страни, изслушваше заключенията на представителя на Публичното министерство, добре и внимателно проучилъ спорнитѣ въпроси, и най-после сѣдътъ се произнасяше. Никой не можеше да упрекне Върховното сѣдилище въ пристрастие, въ полза или въ вреда на една или друга политическа групировка въ Областѣта. Та тукъ трѣбва да се забележи още и това, че партийни групировки въ Източна Румелия въ началото едва се обрисоваха и тѣ добиха по-изпъкналъ изразъ само, когато въ страната дойдоха забѣгналитѣ отъ Княжеството, поради превратъ и контрапревратъ, политически дейци.

За да попривѣрша своитѣ спомени за законодателство и законодатели въ Източна Румелия, нека помена и какъвъ се представляваше въ известни моменти личния съставъ на туй областно събрание, както и за нѣкои отъ разискванията, които се правѣха,

Областното събрание се откриваше съ речъ отъ Главния Управителъ въ негово присѣствие всѣка есенъ и траеше два месеца. Речъта се четеше отъ едного отъ директоритѣ, обикновено отъ Якимъ Груевъ, когато той бѣше директоръ на просвѣщението. Груевъ четеше речъта и на тритѣ езика — български, турски и гръцки, както това предписваше Органическиятъ Уставъ — основния законъ на Изт. Румелия. Изборитѣ за бюро и комисии следваха следъ това по обикновения парламентски редъ. Комисиитѣ работѣха усърдно при самото Събрание, което за всичко време на сѣществуването на Източна Румелия се помѣстваше въ тѣй наречения хамамъ на брѣга на р Марица, недалечъ отъ нѣкогашния конакъ на турския паша, превърнатъ тогава въ домъ — резиденция на главния управителъ.

Между ораторитѣ, които особно се отличаваха съ своето смислено и полезно разискване, трѣбва да се поменатъ по-виднитѣ, каквито бѣха Иванъ Евстратиевъ Гешовъ, Мих. Ив. Маджаровъ, Георги Груевъ, Константинъ Величковъ, Данаилъ Юруковъ, Дим. Наумовъ, Я. Д. Матакиевъ и пр.

Между ораторитѣ, които понѣкога внасяха известно весело разположение при разискванията, заслужва да се поменатъ будниятъ панагюрски представителъ, голѣмиятъ познавачъ на френската литература, юристътъ отъ парижския университетъ Вълко Нейчевъ, който съ своя хуморъ и понѣкога страстна изразностъ правѣше остри закачки по адресъ на упра-

влението, а главно по адресъ на директора на правосъдието. Развеселяваше много пжти събранието и здравомислящиятъ инъкъ и трезвъ въ своитѣ практически работи Христо Гендовичъ — предприемачъ отъ Сливенъ, познавачъ на турски езикъ, избранъ отъ каваклийската околия и жадуващъ да каже своята дума по всѣки въпросъ отъ дневния редъ. Не трѣбва да се прескочи тукъ и шеговития, а понѣкога и наивния езикъ на Шейхъ-ефенди, назначаванъ отъ Главния Управителъ, представителъ на мѣстния орденъ (теке) на дервишитѣ, за когото азъ предадохъ моитѣ спомени като членъ въ Върховното адм. сждилище.

Характерно бѣше следъ това и участието, което вземаха гърци и турци въ време на разискванията. Всѣки имаше право да говори на своя езикъ. И както предъ сждилищата, тъй сжщо и тукъ предъ Областното събрание гръцкитѣ представители, каквито бѣха д-ръ Антониядисъ, д-ръ Владо, Дим. Аргериадисъ и др., не се стѣсняваха да занимаватъ събранието доста длъжко съ своитѣ гръцки витийствувания. У турскитѣ нар. представители, каквито имаше въ всѣка легистратура по двама-трима, не се забелязваха таквизъ полъзновения, както у гърцитѣ, да витийствуватъ. Тѣ се задоволяваха повече да защищаватъ своитѣ духовни, национални и мѣстни интереси въ комисиитѣ.
